

Från sorgerader till förolämpning

Några gotländska runinskrifter i fornvästnordisk belysning

MAGNUS KÄLLSTRÖM

År 2002 publicerade Evert Salberger i tidskriften *Gardar* en artikel med titeln ”harmbraphum. Ett gutaord och ett eddaord”, där han med hjälp av en strof i en eddadikt ville förklara ett dunkelt ord i en gotländsk runinskrift. Inskriften (G 54B) var en gång ristad på korväggen i Rone kyrka (fig. 1), men är sedan länge försvunnen och sannolikt dold under senare putslager. Före Salberger hade den egentligen bara behandlats av Hugo Pipping (1900 s. 61), som läste och tolkade den på följande sätt:

raþ run [bomärken]
[e]þti[r?] *harmbraphum*

Rað rún [e]þti[r] *harm-b-raðum*
”Tyd runskriften enligt sorgeraderna.”

Det mystiska **harmbraphum** som Pipping uppfattade som ”sorgeraderna” ville Salberger i stället identifiera med ett ord i strof 15 av eddadikten *Atla-kviða*, som han anför efter Neckel (1936 s. 237) och i Brates tolkning från 1913 (s. 208):

Systir fann þeira snemst,
brœðr hennar báðir
’Raðinn ertu nú, Gunnarr!
við Húna harmbrögðom?

Snart varsnades deras syster,
báða hennes bröder;

at þeir i sal kvómo,
– bióri var hon lítt drukkin –:
hvat muntu, ríkr, vinna
hóll gakk þú ór snemma!

att i salen de kommo.
ej brydde henne ölet:

Källström, Magnus. 2024. Från sorgerader till förolämpning: Några gotländska runinskrifter i fornvästnordisk belysning. *Scripta Islandica* 74: 5–20.

© Magnus Källström (CC BY)
DOI: 10.33063/diva-524124

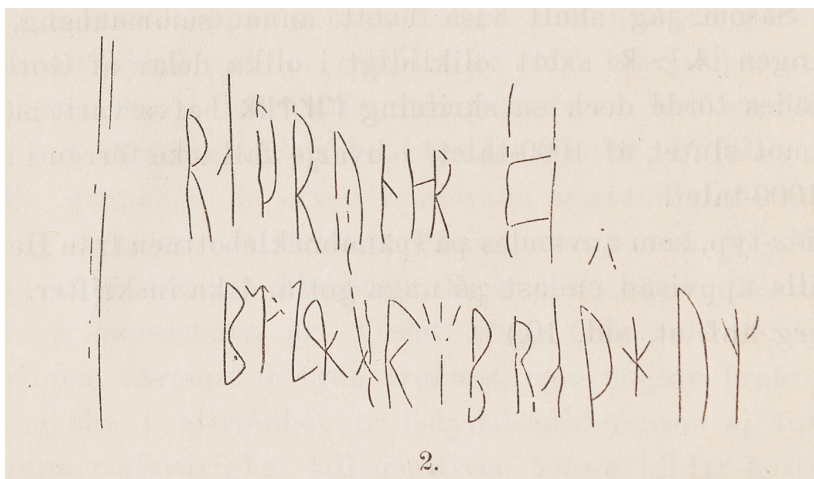

Fig. 1. Hugo Pippings teckning av runorna på korväggen i Rone kyrka (G 54B). Efter Pipping 1900.

”Förrådd är du, Gunnar.
mot hunners onda anslag?”

Vad rår du väl att göra
Gå ut ur salen genast!”

Tolkningen förutsätter att en **k-**, **g-** eller **h-**runa är utelämnad i runföljden **braþhum**, vilket Salberger (2002 s. 40 f.) ville styrka med några skrivningar i vikingatida inskrifter, varav ett par hade hämtats ända borta i Skottland: **lapi** för *lagði* (Sc 14) och **malbriþa** för kvinnonamnet *Malbrigða* (Sc 2). I övrigt har han bara funnit ett par exempel på utelämnat /g/ i denna ställning i runinskrifterna (U 49, DR 133) och inget av dem är helt otvetydigt. Märkligt nog nämner han inte den mer närliggande möjligheten att runorna **þ** och **h** kan ha varit omkastade och att ristaren egentligen avsett att skriva **brahpum**.

Salberger diskuterar också (s. 43) utifrån olika översättningarna av frasen vid *Húna harmbrögðom* vilken betydelse man ska lägga i den forngutniska motsvarigheten. Han kunde här tänka sig ”ord som ’sorgegärning, sorgedåd, illgärning, illdåd’”, men ger slutligen företräde åt det sistnämnda och översätter inskriften i sin helhet som ”Tyd runorna efter illdåden” (s. 45). Han ger dock inget förslag till vad denna utsaga skulle ha kunnat syfta på.

Likheten mellan de aktuella orden är slående, men Salberger var troligen inte den förste att göra denna iakttagelse. I ett exemplar av det första bandet av *Gotlands runinskrifter* som tillhör Runearkivet i Oslo, har den norske

runologen Aslak Liestøl vid denna inskrift (s. 70) skrivit in den aktuella versen ur Atlakviða, vilket visar att han måste ha varit inne på liknande tankegångar. Anteckningen är daterad den 7/2 1964, men det är väl knappast troligt att Salberger skulle ha haft någon kännedom om den.

Samma år som Salbergers artikel publicerades framfördes märkligt nog ännu en tolkning av denna sällan uppmärksammade runinskrift. I sin avhandling om de gotländska runinskrifternas språk och kronologi föreslog nämligen Thorgunn Snædal (2002 s. 161) att den aktuella runföljden kunde återge dat. sg. m. av ett adjektiv *harmbráðr* med betydelsen 'snar till harm, sorg' och tolkade inskriften i sin helhet som "Tyd runorna efter den sorgsne (snabbe till sorg)". Snædals tolkning har den uppenbara fördelen att den inte förutsätter någon utelämnad runa, men samtidigt måste det påpekas det antagna ordet inte är belagt i något fornspråk. Sammansättningarna på (fvn.) *-bráðr* är dock så pass många (se t.ex. ONP) att det mycket väl kan ha existerat. Vad man däremot kan fundera på är varför ordet står i dativ när prep. fgotn. *eptir* 'efter' i runinskrifterna liksom i fornisländskan normalt styr akkusativ.

Det är alltså högst skiftande meningar som har utlästs ur denna inskrift. Att tolka en runinskrift endast med utgångspunkt i en äldre läsning är naturligtvis alltid riskabelt, men genom att kombinera det äldre dokumentationsmaterialet med några andra omständigheter är det i detta fall möjligt att komma fram till en helt ny uppfattning av den gåtfulla texten.

Inskriften ifråga, som var ristad i putsen på korets sydvägg, på den västra sidan av korportalens, omtalas första gången av O. W. Wennersten (1897 s. 62). År 1900 intresserade sig den finländske filologen Hugo Pipping för denna inskrift och han besökte kyrkan flera gånger samma sommar för att undersöka den, dels ensam, dels i sällskap med Wennersten (Pipping 1900 s. 58). Pipping prövade också olika metoder att dokumentera inskriften. Bland annat bistod Wennersten honom med fotografering, vilken dock försvårades av att ristningen skymdes av den golvfasta dopfunten. Den kunde därför inte avbildas rakt framifrån, utan fick fotograferas i sned vinkel, vilket gjorde att inte hela ristningen kunde få full skärpa på fotografiet. Enligt Pipping togs tre bilder på olika avstånd, varav en lades till grund för den teckning som han meddelar i sin artikel (se fig. 1).

Pipping nämner också att han hade tagit ett avtryck "af inskriftens otydligaste del" med hjälp av en "blandning av vax och ister". Ett försök att ta avtryck av hela ristningen misslyckades däremot och Pipping beskriver utförligt sina vedermodor (s. 58 f.):

Tyvärr blandade jag i något mera fett än första gången, och då det därtill råkade att vara en mycket het dag, blef massan för mjuk och lossnade icke i en klump. Större delen var jag tvungen att aflägsna på sådant sätt, att jag afskalade det yttre lagret med knif och smälte bort det inre lagret som klibbade vid väggen, med en spritlåga. Jag fruktar att möjligen några smådelar äfven af det äldsta murbrukslagret följde med, då den mjukare vaxblandningen aftogs, men någon nämnvärd skada tror jag mig icke hafva åstadkommit. Fotografierna togos före det andra vaxaftrycket.

När Otto v. Friesen utförde fältarbeten för *Gotlands runinskrifter* var ristningen försvunnen. Från sitt besök i Rone kyrka den 24 juli 1924 har han antecknat (s. 77): ”De av Pipping sedda runorna kunde ej återfinnas. Troligen dolda av de paneler som uppsatts. Dopfunten har flyttats.” Förändringen har sannolikt skett i samband med den omfattande reovering som kyrkan genomgick 1913 (SvK 150 s. 389). C. Wilhelm Pettersson (1914), som ledde restaureringen, omnämner märkligt nog inte denna ristning i sin rapport, men väl några mindre ristningar i tornkammaren (bl.a. de inskrifter som är samlade under signum G 54D). Dessa har även granskats av v. Friesen vid hans besök 1924.¹

Vid utgivningen av det första bandet av *Gotlands runinskrifter* var man alltså hänvisad till Pippings uppfattning av texten, som Wessén mycket kortfattat refererar till. Inskriften har där fått denna form (GR 1 s. 70):

rap run [e]p̄t̄[r] ĥarmbraphum

Wessén kommenterar inte Pippings tolkning och ger inte heller något eget förslag till hur den ska uppfattas. I den ordförteckning som Elisabeth Svärdström (i GR 2 s. 249) sammanställde till de hittills utgivna delarna av *Gotlands runinskrifter* är inte ett enda ord upptaget från denna inskrift, vilket tyder på att hon har uppfattat den som för osäkert läst.

En viktig ledtråd till förståelsen av runorna i Rone går dock att hitta redan i det första bandet av *Gotlands runinskrifter*. Det är nämligen så att det finns en parallell till denna runtext i en annan kyrka på Gotland, vilket inte tidigare verkar ha uppmärksammats. Inskriften i fråga är ristad i putsen på

¹ Förutom de två runföljder som upptas i GR 1 (s. 70) och som v. Friesen läser som **maria** resp. **iuān---** (s. 75) har han avbildat en tredje runföljd som har utgjorts av namnet **maria**. Den sistnämnda har tidigare noterats av Pettersson 1913, vars läsning dock är bristfällig. Den andra runföljden uppfattar Wessén som **iuān-**, vilket i ordförteckningen (GR 2 s. 256) med tvekan tolkas som namnet på aposteln *Johannes*. En annan – och kanske mer närliggande – tolkning är att det handlar om namnet *Iōhan*, som ju ofta skrivs med **u**-runa i de gotländska runinskrifterna.

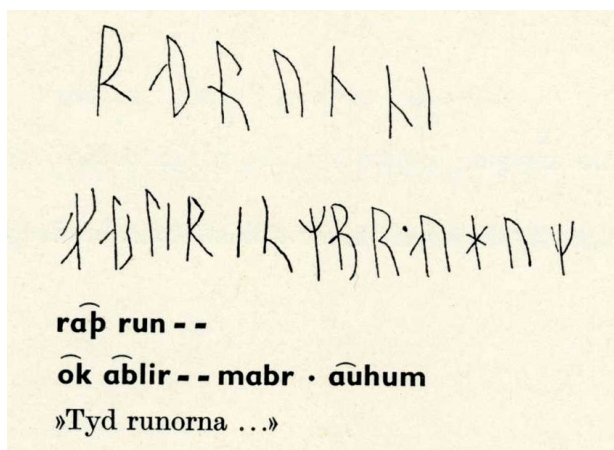

Fig. 2. Putstristningen G 104Eg i Lye kyrka som den återges i Gotlands runinskrifter. Efter GR 1.

den västra väggen i tornkammaren till Lye kyrka och har signum G 104Eg. I GR (1 s. 180) återges den på följande sätt (fig. 2):²

raþ run--
ok abliir--mabr · aūhum

”Tyd runorna ...”

Även om överensstämmelsen inte är total råder det ingen tvekan om att det måste röra sig om en återgivning av en och samma text.³ Skillnaderna beror förmodligen på att inte alla runor har blivit korrekt identifierade. Det som särskilt drar uppmärksamheten till sig är att inskriften i Lye avslutas med runföljden **aūhum** som ju direkt låter sig tolkas som ett känt ord, nämligen pl. dat. av fgutn. *auga* n.’öga’. Dessa runor motsvaras av runföljden **aphum** i Pippings läsning av Roneinskriften, vilket tyder på att hans **p**-runa egentligen har varit **u**.

De som hittills har sysslat med Roneinskriften har endast utgått från Pippings teckning, fast inskriften ju också ska ha fotograferats av Wennersten. Dessa fotografier finns i dag i ATA, men ligger inte i mapparna med

² De undersökningar som ligger till grund för beskrivningen av runinskrifterna i Lye kyrka utförde Elias Wessén 1954 tillsammans med Sven B. F. Jansson och Iwar Anderson, där den senare svarade för de kalkeringar som återges i texten (se GR 1 s. 182).

³ Det bör noteras att runorna **ab** i den andra raden i Lyeinskriften enligt kalkeringen utgörs av en bindruna **aþ**, vilket inte har markerats i den translittererade texten.

Fig. 3. Ristningen i Rone (G 54B) som den såg ut när Pipping undersökte den. Foto O. W. Wennersten 1900 (ATA/RAÄ Arkivsök).

bilder av run- och bildstenar utan i mappen för kyrkobyggnaden, vilket kan förklara varför de har förblivit okända. Som framgår av Pippings egen beskrivning kunde de på grund av dopfontens placering inte tas rakt framifrån och därför är endast den vänstra delen av inskriften i fokus (fig. 3). Trots bristen på skärpa i det parti som här intresserar oss, ser man att det har funnits en skada i putsen i mitten av den runa som Pipping har läst som **p** och det verkar som om den nedre delen av bistaven på hans teckning följer denna skada. En felläsning av **u** (**ŋ**) som **p** (**Þ**) blir då inte särskilt anmärkningsvärd, särskilt som Pipping har tecknat bistaven som utgående från huvudstavens topp.

Vi kan då glömma sorgeraderna, illdåden och den snabbe till sorg i Rone-inskriften och i stället försöka hitta en tolkning som går att förena med läsningarna av båda inskrifterna. En fördel i detta fall är ju att Lyeinskriften fortfarande är tillgänglig för undersökning. Tyvärr är dock förutsättningarna inte längre så gynnsamma som de borde ha varit. I samband med kyrkans restaurering 2010 har nämligen väggarna i tornrummet slammats över och särskilt denna inskrift har därigenom blivit mycket otydlig och flera av

Fig. 4. Putsristningen G 104Eg i tornkammaren till Lye kyrka. Foto Iwar Anderson 1954 (ATA).

runorna går inte längre att se. Den bästa källan till läsningen av inskriften är därför Iwar Andersons fotografi från 1954 (ATA, se fig. 4), vilket också har legat till grund för planschen i GR 1 (pl. 50). Jag undersökte denna inskrift den 7 juli 2005 och gjorde då en del anteckningar, men tyvärr lyckades jag då inte ta några bra fotografier. Nästa gång jag såg ristningen (den 22 september 2014) såg den ut som den gör i dag.

Identifieringen av runorna i den första raden verkar ganska okomplicerad. Pipping har i Rone läst **rap run** och anger att de följande tecknen liknade ”en bindruna, sammansatt af ett urnordiskt *b* och ett *r*”. Han övervägde om tecknen möjligen skulle kunna uppfattas som en återgivning av runorna **ar**, men fastnade för förklaringen att det nog handlade om ett bomärke (s. 60). Även Salberger (2002 s. 39) diskuterade denna detalj och menade att det har rört sig om runorna **ar**, där bistaven i **a**-runan pga. platsbrist hade placerats till höger i stället för till vänster om huvudstaven. Granskar man Wennerstens fotografier verkar det troligare att den linje som förenar de båda runorna i stället utgör fortsättningen av den snedställda repa som skär igenom flera av de föregående runorna. De två tecknen kan i så fall läsas

ir och ordet blir i stället **runir**. Denna ordform stämmer också väl överens med den böjning som ordet har i de medeltida runinskrifterna på Gotland. Mot ett enstaka **runar** på gravhällen G 199 från Tofta kyrka står nämligen fyra belägg med ändelsen *-ir*: [**-unir**] G 5†, **r : unir** G 36, **runir** G 104Ei, **runir** G 146. Gravhällen G 199 har på konsthistoriska grunder daterats till 1100-talets senare del (GR 2 s. 166, Snædal 2002 s. 110), medan de övriga beläggen är ett eller ett par århundraden yngre.⁴

Motsvarande runföljd i Lyeinskriften återges i GR 1 som **run--**, där alltså de två sista runorna lämnas oidentifierade. I kalkeringen är den första av dessa återgiven som en **n**-runa med en ensidig bistav som sträcker sig långt ned, medan den andra består av en rak huvudstav. Samma utseende har de på Iwar Andersons fotografi från 1954. Den första av dessa runor går fortfarande att se, medan den senare är i stort sett dold. Någon säker läsning av dessa tecken är knappast längre möjlig. Från toppen av den första av dessa runor löper också en lång linje snett nedåt vänster. Den är även synlig på Andersons fotografi och ska troligen uppfattas som en repa. Trots osäkerheten rörande läsningen av ett par av tecknen i Lyeinskriften är det språkliga innehållet i den första raden i båda inskrifterna klart. Det står *Rād rūnir* ”Tyd runorna”.

Den andra raden i Lyeinskriften inleds med en bindruna **ok̄**, vilket rimligtvis bör återge konjunktionen *ok* ’och’. Roneinskriften har ingen motsvarighet till detta, men enligt Pipping (1900 s. 60) var ytan skadad på denna punkt och även han räknar med en textförlust i början av den andra raden. Det bör alltså funnits plats för en motsvarande bindruna här.

Efter **ok̄** i Lyeinskriften följer läsningen i GR 1 runföljden **ablir**, vilket motsvarar det ord som Pipping återger som [**e**]pti[r?] i Rone. Den första runan i Lye ska alltså enligt GR vara en bindruna **ab**. I dag går det endast att skymta delar av denna runa, vilken dessutom skärs av en repa snett nedåt vänster. Av Andersons fotografi framgår att den antagna **a**-bistaven har varit parallell med denna repa och man ska därför inte utesluta att det egentligen kan ha rört sig om en skada i putsen. Motsvarande runa i Roneinskriften framstår nämligen på Wennerstens fotografier som en otvetydig **b**-runa (se fig. 5). Visserligen uppfattade Pipping (1900 s. 60) runan som ”ett *p* med punkt i undre öglan”, men på fotografiet ser denna stingning inte särskilt övertygande ut. Den runda fördjupningen är nämligen placerad mycket nära

⁴ Enligt Snædal (2002 s. 133) tillhör G 5† ”snarast [...] 1300-talets slut eller omkring 1400”, G 36 ”1300-talet, snarast dess senare del” (s. 136) och G 146 ”tiden omkring 1300” (s. 126). Hon behandlar inte G 104Ei, men andra putsinskrifter från Lye kyrka har i regel förts till 1400-tal (se s. 165 ff.).

Fig. 5. Ett annat av de fotografier som togs av ristningen i Rone kyrka (G 54B) i samband med Pippings undersökning. Foto O. W. Wennersten 1900 (ATA/RAÅ Arkivsök).

bistaven och verkar lika gärna kunna ha varit en senare skada. Den följande runan är i Lyeinskriften en otvetydig **l**-runa, som trots överslamningen fortfarande är relativt tydlig. Pipping läser motsvarande runa i Rone som **t**, men av Wennerstens fotografier verkar det rimligare att det även här rör sig om en **l**-runa. Den tredje runan är i båda inskrifterna **i**. Pipping har i sin teckning av Roneinskriften återgivit den som **l**, men skriver (s. 60) att han inte tror "att den linje som utgår från hufvudstafvens nedre ända hör till inskriften, ej heller det korta streck, som går helt nära intill hufvudstafvens topp". Därefter har Lyeinskriften enligt runverkets läsning runan **r**. Pipping har på motsvarande plats i Roneinskriften läst en **h**-runa, som han kommenterar på följande sätt (s. 60 f):

Bistafven åt venster nedåt synes ej på teckningen och knappast på fotografien, men på vaxaftrycket är den rätt tydlig. Den kroklinie, som förenar hufvudstafvens topp med en af bistafvarna, föreföll mig vara tecknad hufvudsakligen i ett yngre skikt af murbruk; den försvann nära nog, då detta försiktigt aflägnades. Jag tvekar att räkna denna linje till inskriften. Vill man emellertid göra det, måste man väl uppfatta det hela som en bindruna, sammansatt af ett bakvändt **r** och ett **b**.

Den antagna bindrunan **rh**, vilken väl också är en förutsättning för att tolka runföljden som ordet *eptir* verkar allt annat än övertygande och på Wennerstens fotografier framstår runan som en relativt säker **h**-runa. Det är då lite märkligt att man i Lyeinskriften på motsvarande plats har läst en **r**-runa. Denna **r**-runa skiljer sig dock från inskriftens övriga **r**-runor. I de senare är båda elementen i bistaven mjukt bågformade, medan den aktuella bistaven i den aktuella **r**-runan enligt kalkeringen ska vara tecknad med skarpa vinklar. Av Andersons fotografi från 1954 framgår dock att det redan då har funnits en skada vid denna runa och att ristningsytan innanför den övre delen av den antagna bistaven har varit bortfallen. Frågan är därför om inte en del av den antagna **r**-bistaven har sitt ursprung i denna skada. Tänker man bort den översta linjen får nämligen de två återstående en vinkel som överensstämmer mycket väl med vinklarna i de högra bistavarna till en **h**-runa. Genom överslamningen är det numera svårt att avgöra vad som är ristat och vad som beror på senare skador, men det är i alla fall inte omöjligt att dessa bistavar har fortsatt på den vänstra sidan av huvudstaven.

Jag tror alltså att det finns mycket goda skäl för att läsa **blih** i båda inskrifterna, vilket gör att vi står inför ett helt nytt tolkningsläge. Närmast till hands ligger att knyta runföljden till verbet fsv. *bligha* 'bliga, stirra' (Söderwall) och helst skulle man väl vilja se en imperativform. I nutida svenska är *bliga* ett svagt verb och det böjs i fornsvenskan efter *ō*-konjugationen, men uppträder i dialekterna emellanåt också med preteritumformen *bleg* (SAOB 4 [1915] B3208). Imperativformen är i svenskan *bliga* och det är möjligt att räkna med en sådan form även i Rone om man antar att den följande **a**-runan hör till ordet. SAOB upptar också en imperativform *blig*, men den är mycket sen (hos Leopold ca 1817).

I fornvästnordiskan förekommer ett motsvarande verb *bligja* 'stirra', som dock endast verkar vara belagt ett par gånger. Ordet har preteritumformen *bligðu* och är alltså ett *ia*-verb och borde då haft imperativformen *blig* utan ändelse. I fornsvenskan kan många av de svaga verben böjas efter flera konjugationer (Wessén 1968 s. 130 § 127 Anm.), men det finns inget som tyder på att detta har gällt fsv. *bligha*. Samtidigt är detta verb mycket sparsamt belagt.

Det fornvästnordiska verbet förekommer dessutom i en i detta sammanhang synnerligen intressant konstruktion, nämligen *bligja augum* 'stirre lige ud i luften' (ONP). De två förekomsterna avser i båda fallen gudabilder. Det ena kommer från Fljótsdala saga, där Droplauggsönerna Helgi och Grímr bryter sig in sin fosterfars gudahov och där möter gudabilder av Frej och Tor. Om de senare sägs att "Peir blygdu augum og budu ecki þeim, er komner

voru” (Kålund 1888 s. 109), vilket Inge Knutsson (Islänningasagorna 4 s. 424) har översatt med ”Gudarna hade stirrande ögon och bjöd inte in dem som nu hade kommit”.

Det andra exemplet kommer från Mírmanns saga, där Mírmann anger som skäl till att han inte blotar till de hedniska gudarna (Slay 1997 s. 5): ”þa er ek hefi þar komit stendr þat ok bligir augum ok mæler ekci” ’då jag har kommit dit står den [dvs. guden] och stirrar med ögonen och talar inte.’

Med de ovan nämnda fornvästnordiska parallellerna är det frestande att anta att inskrifterna i Rone och Lye har innehållit ett motsvarande uttryck: *blig(a) ... augum* ’stirra med ögonen’. Kvar blir i så fall en runföljd i mitten av den andra raden, där Pipping i Rone har läst **armbr**, medan runorna på motsvarande plats i Lyeinskriften i GR 1 har uppfattats som **--ma^hbr**. Den första oläsliga runan i den senare inskriften utgörs i kalkeringen av en rak stav, medan den andra har en bågformig bistav som är ansatt en bit upp på huvudstaven och som sträcker sig snett nedåt vänster. Mest liknar denna bistav den nedre delen i bistaven till en **r**-runa, vilket talar för att det handlar om denna runa. I bindrunan **ab** är den antagna bistaven till **a** mycket kort och det är möjligt att man ska bortse från denna och bara läsa runan som **b**. Eventuellt kan det också handla om en felristning, där den föregående **a**-runan av någon anledning har upprepats.

Det är alltså mycket möjligt att det har stått **armbr** i båda inskrifterna, vilket knappast kan tolkas som något annat än en motsvarighet till adj. fvn. *armr* ’arm, eländig; usæl, vond’ (Norrøn ordbok), fsv. *armber* ’arm, olycklig, eländig; arm, fattig’ (Söderwall). Böjningsformen är nom. sg. m. och borde kunna tolkas som en predikativ: ”Stirra olycklig med ögonen.”

Sannolikare är dock att det rör sig om ett substantiverat adjektiv använt som personbeteckning. I fornsvenskan kan såväl stark som svag form av adjektiv förekomma ”[v]id tilltal, då ju betydelsen alltid är bestämd” (Wessén 1965 s. 50) och ett sådant adjektiv kan ju också uppträda självständigt med substantivet underförstått. Ett exempel med just adjektivet fsv. *armber* i denna funktion finner man i Barlaam ok Josaphat: ”O thu armber ok vsal ower alla vsla tappadher ok skilder fran allo godho thu hãrdhe thin hugh ok hwãste thina twngo at framfõra thina flãrdh oc fals mz diãrfuom ordhum” (Klemming 1887–89 s. 10–11).

Samma förhållanden råder i fornvästnordiskan och Nygaard (1905 s. 57 § 54) ger ett par liknande exempel från ”lãrd stil”: *þú vesall! Syrg nú ilt ráð* och *úsell ok aumr! Illu heilli vartu fæddr*. En god parallell går till och med att hitta i just den eddavers, med vilken Salberger ville förklara inskriften i Rone kyrka, nämligen Atlakviða 15. Där står ju *hvat muntu, ríkr, vinna /*

við *Húna harmbrögðom*? Adjektivet *rikr* brukar sällan få någon motsvarighet i de svenska översättningarna av denna vers, men i v. See et al. (7 s. 263) har raden återgetts med ”was wirst du, Mächtiger, ausgerichtet / gegen der Hunnen Schadens-Ränke?” För ytterligare ett par liknande exempel från eddadikterna, se Svennung (1958 s. 313). Det handlar i de nämnda fallen om en nominativform av adjektivet med vokativisk funktion.

Mitt förslag är alltså att de likalydande texterna i Rone och Lye kyrkor ska uppfattas på följande sätt:

G 54B:

raþ runir | . . . blih armbr aþum

G 504Eg:

raþ run-- | ok blih -rmabr · aþum

Rað rúnir ok blig(a), armbr, augum!

”Tyd runorna, och stirra, eländige, med ögonen!”

En svårighet med den föreslagna tolkningen är att man antingen måste förutsätta att (fsv.) *bligha* liksom i fornvästnordiskan har kunnat böjas som en *ja*-stam och alltså haft imperativen *blig* eller att **a**-runan ska läsas som både slutrunan i *bliga* och den första runan i *armbr*. Dubbelläsning av runor är relativt sällsynt under medeltiden, men uppträder ändå i ett fåtal medeltida runinskrifter på Gotland. På en fingerring från Klintegårde i Väskinde socken (G 263B, se Källström 2019) förekommer skrivningen **sumik** för *sum mik* och samma runföljd tycks även ha funnits på en numera försvunnen gravhäll från Hejnums kyrka (G 243). Runblecket från Mojner i Boge socken (G 278) har skrivningen **inomini** för det latinska *in nomine*.

Det finns faktiskt ytterligare en runinskrift på Gotland som är värd att uppmärksamma i detta sammanhang, nämligen den putsristning som 1981 upptäcktes på den norra korväggen i Gerums kyrka (G 376). Inskriften är överkalkad och i det preliminära manuskriptet till GR 3 (Supplement till Gotlands runinskrifter 1, Sudertredingen s. 51) ges ingen läsning. Flera av runorna går dock att urskilja redan på det fotografi som finns reproducerat där (fig. 6) och det råder ingen större tvekan om att inledningen ska uppfattas som **raþ ru---**.⁵ Det bör alltså röra sig om en inskrift som har börjat med *Rað rü[nir]* ... ”Tyd runorna ...”. Därefter följer fyra runor, där den första ser ut att ha varit **b** eller **þ** och där den sista är en säker **h**-runa. Det är här fullt möjligt att suppleras **þ[li]h**, vilket följs av runorna **ar** samt ytterligare

⁵ Dessa iakttagelser bygger på en egen granskning av inskriften gjord den 15 maj 2013.

Fig. 6. Runristningen som 1981 upptäcktes i koret till Gerums kyrka (G 376). Foto Bengt A. Lundberg 2005/RAÄ Arkivsök samt renritning av förf.

tre runor, där de två första kan ha varit **mb**. Det är alltså mer än möjligt att den text som är känd från Rone och Lye kyrkor också har funnits på väggen i Gerums kyrka.

Men vad är då syftet med de ovan nämnda inskrifterna? När nu samma text har funnits på två, kanske tre, gotländska kyrkväggar förväntar man sig att den också ska gå att återfinna i något annat sammanhang, men jag har hittills inte funnit någon direkt motsvarighet.

Enligt SAOB (4 [1915] B3208) har verbet *bliga* i sin vanligaste betydelse ett drag av dumhet: ”se stint o. oafvändt med stora ögon, glo, stirra; vanl. [...] med bibet. af att vara uttr. för dumhet l. själlöshet l. lojhet, undran, förvåning, nyfikenhet, närgångenhet o. d.” och som exempel ges: *Bliga stint, dumt, närgånget, oförskämdt; Bliga ngn rakt i ansiktet; Stå och bliga (på ngt)*. Detta framgår även det språkprov från Lasse Lucidor (ca 1674) som anförs i artikeln i SAOB och som lyder (Johansson & Sandwall 1914–1930 1 s. 465):

Ty när som Fisken Liuset sijr /
Eij flyr han utan stadigt blijr /
Och blygar påt/ pass inte på /
Hur det med honom seen lär gå /

Om min tolkning har träffat det rätta verkar det som om avsikten med inskriften är att locka någon till att börja tyda runorna för att denne sedan ska inse att han eller hon bara stirrar dumt in i väggen. En god parallell finns i en välbekant runtext på en träpinne från Bryggen i Bergen (N B584), som lyder: **sæst : niþær : ok · rat : runar : ris : up · ok · fis : uit : Sezt niðr ok ráð rúnar, ris upp ok fis við!** ”Sätt dig ned och tyd runorna, res dig och fis därvid!”, där den som följer uppmaningen och tyder inskriften möts av ett liknande lite oförskämt budskap.

Givetvis kan man undra vad en text som den i Rone och Lye har att göra på en kyrkvägg, men kanske ska den ses som en parafra på de mer fromma uppmaningar som annars möter på de gotländska kyrkväggarna. I Halla kyrka finns på den södra långhusväggen inskriften **si up at aūhun : run** (G 139A), vilken Elisabeth Svärdström (i GR 2 s. 9) har tolkat som ”Se upp, på det att ögonen må finna ro”. Texten i Rone och Lye förmedlar ju lite underförstått egentligen ett snarlikt budskap: att inte under gudstjänsten av nyfikenhet förledas att försöka läsa det som stod ristat på väggarna i kyrkan, utan i stället höja blicken.

Referenser

- Brate, Erik, 1913: Sámunds Edda. Översatt från isländskan. Stockholm.
- Friesen, Otto v., 1924: Anteckningar den 24 augusti 1924, i: Anteckningsbok ”Gotland. Sommaren 1924 med apotekare J. W. Hamner på Gotland och sommaren 1934 i statens hist. museum”. Hs i UUB.
- DR + nummer = runinskrift publicerad i Danmarks runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. Text. Atlas. Registre. 1941–42. København.
- G + nummer = inskrift publicerad i GR.
- GR 1–2 = Gotlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén, Sven B.F. Jansson & Elisabeth Svärdström. 1–2. 1962–78. Sveriges runinskrifter 11–12. Stockholm.
- GR 3 = preliminärt manus till Gotlands runinskrifter 3 av Helmer Gustavson & Thorgunn Snædal. Tillgängligt på Riksantikvarieämbetets hemsida. <<https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/gotlands-runinskrifter-3/>>
- Johansson (Lucidor), Lars & Sandwall, Fredrik (red.), 1914–1930: Samlade dikter. 1–2. Stockholm.
- Klemming, G. E. (utg.), 1887–89: Prosadikter från Sveriges medeltid. Stockholm.
- Kålund, Kristian (utg.), 1883: Fljótsdoela hin meiri eller den længere Droplaugarsona-

- saga. Efter håndskrifterne udgiven. København. (Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur 11.)
- Källström, Magnus, 2019: Runringen från Väskinde revisited, K-blogg den 24 juli 2019. <<https://k-blogg.se/2019/07/24/runringen-fran-vaskinde-revisited/>>
- Liestøl, Aslak, 1965: Anteckning 7/2 1965 i ett exemplar av GR 1 på Runearkivet, Oslo.
- N B584 = runinskrift från Bergen, Norge (B + nummer avser preliminärt registernummer i Runearkivet, Oslo).
- Neckel, Gustaf (utg.), 1936: Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern. 1. Text. 3. durchgesehene Aufl. Heidelberg. (Germanische Bibliothek. Abteilung 2. Untersuchungen und Texte 9.)
- Norrøn ordbok = Heggstad, Leiv, Hødnebo, Finn & Simensen, Erik, 2008: Norrøn ordbok. 5. utg. av Gammalnorsk ordbok ved Hægstad og Torp. Oslo.
- Nygaard, M. 1905: Norrøn syntax. Kristiania.
- ONP = Ordbog over det norrøne prosasprog, Københavns universitet. <<https://onp.ku.dk/onp/onp.php>>
- Pettersson, C. Wilhelm, 1914: Rone kyrka, Gotland d. 7 aug.–15 okt. 1913 [daterad januari 2014] (ATA).
- Pipping, Hugo, 1900: Om några gotländska runinskrifter. I: Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens månadsblad 1900. S. 50–65.
- Salberger, Evert, 2002: harmbraphum. Ett gutaord och ett eddaord. I: Gardar 33. S. 37–46.
- SAOB = Ordbok över svenska språket, utg. av Svenska Akademien. 1–. 1898 ff. Lund. <<https://www.saob.se/>>
- Sc + nr = runinskrift från Skottland publicerad i Barnes, Michael P. & Page, R. I., 2006: The Scandinavian runic inscriptions of Britain. Uppsala. (Runrön 19.)
- See, Klaus v. et al., 1997–2019: Kommentar zu den Liedern der Edda. 1–8. Heidelberg.
- Slay, Desmond (utg.), 1997: Mírmanns saga. Copenhagen. (Editiones Arnemagnæanæ, series A 17.)
- Snædal, Thorgunn, 2002: Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi. Uppsala. (Runrön 16.)
- Svennung, Josef, 1958: Anredeformen. Vergleichende Forschungen zur indirekten Anrede in der dritten Person und zum Nominativ für Vokativ. Uppsala. (Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala 42.)
- SvK = Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Utg. av Sigurd Curman och Johnny Roosval. 1–. 1915 ff. Stockholm.
- Söderwall = Söderwall, K. F., 1884–1918: Ordbok öfver svenska medeltids-språket 1–2. Supplement av K. F. Södervall, Walter Åkerlund, K. G. Ljunggren & Elias Wessén. 1925–73. Lund.
- U + nr = runinskrift publicerad i Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1940–58. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6–9.)

- Wennersten, Oscar Vilhelm, 1897: *Gotländska kyrkor i ord och bild*. Utgifna af Gotlänningens redaktion. Serien 1. Visby.
- Wessén, Elias, 1968: *Svensk språkhistoria*. 1. Ljudlära och ordböjningslära. 8 uppl. Stockholm.
- Wessén, Elias, 1965: *Svensk språkhistoria*. 3. Grundlinjer till en historisk syntax. 2 uppl. Stockholm.

Summary

In Rone church on Gotland there was once a runic inscription scratched into the inner wall of chancel (G 54C). The inscription is now lost, but it was documented and published by Hugo Pipping in the year 1900. According to Pipping the meaning was *Rād rūn [e]pti[r] harm-b-raðum* “Read the inscription after the sad lines”. Little attention has been paid to the inscription since then, but in 2002 Evert Salberger and Thorgunn Snædal independently of each other came up with new interpretations of this inscription, partly based on OWN word material. Salberger suggests “Read the runes after mischiefs” comprising a counterpart to the word *harmbrögðom* known from *Atlakviða* 15, whereas Snædal assumed a word *harmbrāðr* with the meaning ‘quick to grieve’. The present study is based on the discovery that the same text is recorded also in a plaster inscription in Lye church on Gotland (G 104Eg). By comparing this inscription with the documentation of the runes in Rone (a drawing and some photographs) it is possible to reconstruct the original text, which seems be: *Rād rūnir ok blīg(a), armbr, augum!* “Read the runes and stare, wretched, with the eyes!”. According to this suggestion the inscriptions contain a direct counterpart to the OWN expression *blīgja augum* “stare with a fixed gaze”. The aim of the text was probably to invite the readers to interpret the runes and then mocking them for foolishly staring into the wall.

Keywords: *Atlakviða*, Gotland, Rone church, Runes, Medieval runic inscriptions

Magnus Källström

Riksantikvarieämbetet, Stockholm

ORCID iD 0000-0002-0823-0033